

Τὸ αἶτημα τῆς θεολογίας τῆς συνάφειας καὶ ἡ «μετα-πατερικὴ θεολογία»

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΑΜΠΑΤΖΙΔΗ*

Ἡ πορεία καὶ τὸ μέλλον τῆς ὀρθόδοξης –ἑλληνόφωνης καὶ ὄχι μόνον– θεολογίας στὸν 21^ο αἰῶνα, συνιστᾷ τὸ πεδίο καίριου προβληματισμοῦ θεολόγων καὶ διανοητῶν σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Κληρικοί καὶ θεολόγοι, στοχαστὲς καὶ πολιτικοί, ἐκφράζουν σὲ κάθε εὐκαιρία ἐναγώνιες παρατηρήσεις στὴν προσπάθειά τους νὰ ἰκνηλατήσουν ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπηρεάσουν τὴν πορεία καὶ τὸ μέλλον τόσο τῆς Ἐκκλησίας ὅσο καὶ τῆς θεολογίας. Ζητήματα ποὺ ἀφοροῦν στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας στὸ δημόσιο χῶρο, τὴν ἀνάγκη μεταρρυθμίσεων στὴν Ἐκκλησία, τὴν ἀνάγκη «ἀλλαγῆς παραδείγματος» στὴ θεολογία, τὴν κριτικὴ ἀποτίμηση τῆς προηγούμενης ἐρμηνευτικῆς προσπάθειας ποὺ συνιστᾷ ἡ θεολογικὴ γενιὰ τοῦ '60, βρίσκονται στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ προβληματισμοῦ, ἔστω κι ἂν αὐτὸς ἐκφράζεται ἀπὸ ὀλιγάριθμους, πλὴν διακεκριμένους, θεολόγους καὶ διανοουμένους στὴ δίνη τῶν τελευταίων οἰκονομικῶν προβλημάτων καὶ τῶν κοινωνικοπολιτικῶν συγκυριῶν.

Ἡ ἔντονη αὐτὴ ἀναστοχαστικὴ τάση ἀποκαλύπτει τὴ δυναμικὴ τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὸν τόπο μας, ὅταν τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἀνθρωπιστικῶν λεγόμενων ἐπιστημῶν, ὑποτάσσεται στὴν ἀκαδημαϊκὴ ιδιοτελία καὶ ἀδράνεια ἢ στὴ νωχελικὴ τύρβη τῆς ἐπανάληψης καὶ τῆς ἀπραξίας.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς σύγχρονης ὀρθόδοξης θεολογικῆς δυναμικῆς ἀποτελεῖ καὶ τὸ διεθνὲς συνέδριο μὲ θέμα: «Νέο-πατερικὴ Θεολογία; Τὸ αἶτημα τῆς θεολογίας τῆς συνάφειας στὴν Ὁρθοδοξία», τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στὸ Βόλο, στὶς 3 ἕως 6 Ἰουνίου 2010. Τὸ συνέδριο διοργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Δημητριάδος σὲ συνεργασία μὲ τὸ Πρόγραμμα Ὁρθόδοξων Σπουδῶν τοῦ Fordam University (Νέα Ὑόρκη), τὴν Ἔδρα Ὁρθόδοξου Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Munster (Γερμανία) καὶ τὸ Ρουμανικὸ Ἰνστιτούτο Διορθόδοξου, Διαχριστιανικοῦ καὶ Διαθρησκευτικοῦ Διαλόγου

---

* Ὁ Θεόφιλος Ἀμπατζίδης εἶναι Θεολόγος καθηγητὴς καὶ κάτοχος Μ.Δ.Ε. Θεολογίας.

(INTER, Cluj–Napoca). Πρόκειται για πολὺ μεγάλη ἀλλὰ καὶ ἐξόχως σημαντικὴ γιὰ τὰ ἑλληνικά, τουλάχιστον, θεολογικὰ δεδομένα διοργάνωση μὲ εὐρεῖα ἐκπροσώπηση τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου, ἀφοῦ ἐκπροσωπήθηκαν μὲ εἰσηγήσεις καθηγητῶν, πέρα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα πανεπιστήμια, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Βελιγραδίου, τοῦ Ἁγίου Βλαδίμηρου τῆς Νέας Ὑόρκης, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ στὸ Balamand τοῦ Λιβάνου, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, τοῦ St. Thomas (H.P.A.) κ.ἄ. Θεολογικὲς προσωπικότητες ὅπως ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης (Ζηζιούλας), ὁ Μητροπολίτης Βολοκολάσκ Ἰλαρίων (Alfeyev), ὁ κοσμήτορας τοῦ Ἁγίου Βλαδιμήρου π. John Behr, οἱ καθηγητὲς π. Andrew Louth, Γεώργιος Μαρτζέλος, Ἀριστοτέλης Παπανικολάου, Assaad Elias Kattan, Marcus Plested, π. Pavel Gavrilyuk, κ.ἄ. λάμπρυναν μὲ τὶς εἰσηγήσεις καὶ τὴν παρουσία τους τὶς ἐργασίες αὐτοῦ τοῦ Συνεδρίου.

Ἡ κύρια διήκουσα τῆς θεματικῆς τοῦ συνεδρίου μπορεῖ νὰ συνοψιστεῖ στὰ ἐξῆς: Ὡς ὁ 20ος αἰώνας, μολονότι ὑπῆρξε περίοδος ἀνανέωσης καὶ προόδου τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας (κυρίως στὸ πλαίσιο τῆς ὀρθόδοξης διασπορᾶς) μὲ τὴ μορφή τῆς ἐπινοημένης ἀπὸ τὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ «νεοπατερικῆς σύνθεσης», ἀνέδειξε ταυτόχρονα καὶ κάποια προβλήματα ἢ ἀδιέξοδά της. Ἡ ἰδεολογικοποίηση τῆς πατερικῆς θεολογίας, ἡ πόλωση τῆς ἔθνοθεολογίας, ἡ ὑποτονικὴ παρουσία τῆς Ὁρθοδοξίας στὶς σημαντικὲς θεολογικὲς ζυμώσεις στὴ Δύση, ἡ ἐκκρεμότητα τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὸ διάλογό της μὲ τὴ νεωτερικότητα καὶ τὰ ζητήματα ποὺ αὐτὴ θέτει, εἶναι τὰ κυριότερα ἀπὸ αὐτά. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς θέτουν ἀναπόφευκτα τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ *θεολογία τῆς συνάφειας* εἶναι δυνατὴ καὶ θεμιτὴ στὸ πλαίσιο τῆς ὀρθόδοξης θεολογικῆς σκέψης. Ἡ βασικὴ θέση τῆς *θεολογίας τῆς συνάφειας* ὑπαινίσσεται ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀφρημένη ἢ ἀνιστορικὴ θεολογία, δηλαδή, ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες ἱστορικὲς καὶ πολιτισμικὲς συνάφειες, στὶς ὁποῖες λαμβάνει χώρα. Τὸ κρίσιμο, λοιπόν, ἐρώτημα, ὅπως τίθεται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς διοργανωτὲς τοῦ συνεδρίου, εἶναι ἂν μπορεῖ ἡ Ὁρθοδοξία νὰ εἶναι πιστὴ στὴν παράδοσή της καὶ ταυτόχρονα νὰ εἶναι συναφειακὴ. Ἄν μπορεῖ νὰ διαλέγεται μὲ ἄλλους σύγχρονους θεολογικοὺς καὶ μὴ χώρους, δίχως νὰ ἀπεμπολεῖ τὴν ἀλήθειά της καὶ τὴν πίστη της στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἐκφράστηκαν στὴν ἐμπειρία καὶ θεολογικὴ συνείδηση, ἀλλὰ καὶ στὶς συνοδικὲς ἀποτυπώσεις τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης.

Παράλληλα πρὸς τὴν κυρίαρχη θεματικὴ, τὸ συνέδριο συμπεριέλαβε μία εὐρεῖα θεματικὴ ἐπιμέρους ζητημάτων, ὅπως ἡ λειτουργικὴ θεολογία καὶ ἡ θεολογία τῆς συνάφειας, ἡ σχέση μεταξὺ βιβλικῶν καὶ θεολογικῶν ἐπιστημῶν, ἡ

Ἐκδοξία στὴν συνάντησή της μὲ τὴν ἐπιστήμη, ἡ ἔθνοθεολογία ὡς μία ἰδιαιτέρη περίπτωση συναφειακῆς θεολογίας, ὁ θεολογικὸς φιλελευθερισμὸς καὶ ἡ πολιτικὴ θεολογία, οἱ θεολογίες τῆς ἀπελευθέρωσης κ.ἄ. Πολλὲς ἀπὸ τὶς παραπάνω θεολογικὲς πτυχὲς γονιμοποίησαν τὸν προβληματισμὸ καὶ κράτησαν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια ζωηρὸ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συνέδρων. Ἐν τούτοις, πέρα ἀπὸ τὸ αἶτημα τῆς θεολογίας τῆς συνάφειας, κυρίαρχη διήκουσα τοῦ συνεδρίου ὑπῆρξε ἡ κριτικὴ ἀποτίμηση τῆς θεολογικῆς συμβολῆς τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ στὸ ὀρθόδοξο θεολογικὸ στερέωμα. Τὸ ἕνα τρίτο, θὰ λέγαμε, τοῦ συνεδρίου ἀφοροῦσε στὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ. Ἡ δὲ κριτικὴ ἀποτίμηση πρὸς τὸ πρόσωπό του κινήθηκε σὲ δύο κύριους ἄξονες: α) στὴν ἀποτίμηση, θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ, τῆς νεοπατερικῆς σύνθεσης καὶ β) στὸ θεωρούμενο ὡς «ἀγκάθι» τοῦ *χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ* στὴ σκέψη του. Πάντως, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ νεοπατερικὴ σύνθεση δὲν γνώρισε πλήρη καὶ συστηματικὴ ἀνάπτυξη οὔτε ἐπεχείρησε τὸν πολυπόθητο διάλογο μὲ τὸ εὔρος τῶν προβλημάτων πὸ θέτει ἡ νεωτερικότητα, τῆς ἀναγνωρίστηκε, ἐντούτοις, καθολικὰ μία δυναμικὴ καὶ μία γονιμότητα, ἡ ὁποία ἀναζητοῦσε ὄχι ἀπλῶς τὸ γράμμα ἀλλὰ τὸ «πνεῦμα» τῆς θεολογίας τῶν Πατέρων καὶ προήγαγε τὴ σκέψη τους στὴν ἐποχὴ μας. Ἀναγνωρίστηκε, ἐπίσης, μία δισημία στὴν ἀνάγνωση τῆς νεοπατερικῆς σύνθεσης. Τόσο ὡς κίνησης πρὸς τὰ πίσω, ὡς μία τάση ἐσωστρέφειας καὶ ἰδεολογικοποίησης τῆς θεολογίας ἀλλὰ καὶ παραγωγῆς ποικίλων ἐθνικισμῶν ὅσο καὶ ὡς δυνατότητα γονιμοποιητικῆς σύνθεσης τῶν σύγχρονων, ὑπαρξιακῶν καὶ μὴ, προβλημάτων μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ζήτημα τοῦ *χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ*, θεωρήθηκε ὡς κακὴ στιγμή στὴ θεολογικὴ σκέψη τοῦ π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ, ὡς ἕνα προβληματικὸ ἰδεολογικοποιητικὸ στοιχεῖο πὸ ἐπέτεινε τὴν πόλωση Ἀνατολῆς-Δύσης καὶ ὀδήγησε σὲ ἕνα εἶδος θεολογικῆς ἐσωστρέφειας καὶ αὐτάρκειας. Ἴσως ἐκεῖνο πὸ ἐλείφει ἀπὸ τὴ θεώρηση τοῦ *χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ* στὴ σκέψη τοῦ μεγάλου Ρώσου θεολόγου, ἦταν ἡ συναφειακὴ ἀντιμετώπισή του, ὡς ἀντίθεση καὶ ἀντίσταση στὸν ρωσικὸ πανσλαβισμό καὶ στὴν ἀνιστορικὴ σοφιολογικὴ του θεμελίωση.

Ἀποτιμώντας, μὲ τὴ σειρά μας, συνολικὰ τὸ συνέδριο στὰ περιορισμένα ὄρια αὐτῆς τῆς παρέμβασης, θὰ παρατηρήσουμε ἀδρομερῶς τὰ ἑξῆς: Τὸ συνέδριο ἦταν γόνιμο καὶ προκλητικὸ. Ἐθεσε πλῆθος σύγχρονων θεολογικῶν προβλημάτων, μὰ κυρίως ἔθεσε τὴ λειτουργία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας πρὸ τῶν εὐθυνῶν της γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Φυσικὰ, ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ζητημάτων πὸ συζητήθηκαν, ἄλλα ἦταν ὄριμα καὶ ἄλλα τέθηκαν ὡς πρωτόλειες ἀφορμὲς καὶ ἐρωτήματα γιὰ περαιτέρω διερεύνηση καὶ προβληματισμό.

Στὰ θετικά αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου ἐγγράφονται ἀρκετὰ σημαντικά ζητήματα. Πρῶτα-πρῶτα, ἀναδείχθηκε ἡ ἐπικαιρότητα τῆς θεολογίας τῆς συνάφειας ὡς ἐπικαιροποίηση τοῦ θεολογικοῦ μηνύματος σὸ ἐκάστοτε παρόν. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἀσθενῆ», ὅπως ὀνομάζεται, ἐκδοχὴ τῆς συναφειακῆς θεολογίας, τὴν ὁποία θὰ ἀντιδιασεύουμε παρακάτω ἀπὸ μίαν ἄλλη τάση ἀπόλυτης συναφειακότητας. Ἡ ἀνάγκη ἐπαναδιατύπωσης τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὴν κάθε πολιτισμικὴ συνάφεια ἔτυχε καθολικῆς ἀποδοχῆς. Ἐξάλλου, ἡ ἀνάδειξη τῆς σημασίας καὶ τῆς σπουδαιότητας τῆς ἱστορικοκριτικῆς μεθόδου τῆς Βίβλου καὶ ἡ ἀπενοχοποίηση τῆς χρήσης της στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, ἀπέτελεσε μίαν ἄλλη ἐπιτυχεῖ διάσταση αὐτοῦ τοῦ συνεδρίου.

Ἀκόμη, ἐπισημάνθηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ ὑπέρβαση τῆς ἐσωστρέφειας τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπὸ τὴν κίνηση τῆς *ἐπιστροφῆς στοὺς Πατέρες*. Τὸ σημεῖο αὐτὸ συνιστᾷ ἰδιαίτερη συνεισφορὰ τοῦ συνεδρίου, ὅταν ἀποκαλύπτει τὴν ἀνάγκη διαλόγου μὲ τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα καὶ τὸν (δυτικὸ πιά σήμερα) πολιτισμὸ, τὴν ἀνάγκη ὑπέρβασης τοῦ πολωτικοῦ σχήματος Ἀνατολῆς–Δύσης καὶ τῶν κινδύνων τῆς ἐθνοθεολογίας καὶ τοῦ φονταμενταλισμοῦ πού ἐπιφέρει. Ἐπιπλέον, κατανοήθηκε ἡ ἀνάγκη ἰσχυρῆς καὶ γονιμοποιητικῆς παρουσίας τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας στὶς διάφορες θεολογικὲς –καὶ ὄχι μόνον– ζυμώσεις σὸ παγκοσμιοποιήμενο θεολογικὸ περιβάλλον, καθὼς καὶ ἡ ἀνάγκη διαλόγου μὲ τὶς φυσικὲς καὶ τὶς κοινωνικὲς ἐπιστῆμες. Συνάμα, παρατηρήθηκαν πολλαπλὲς ἀρνητικὲς διαστάσεις τῆς «κίνησης» τῆς *ἐπιστροφῆς στοὺς Πατέρες*, διαστάσεις ἐσωστρέφειας καὶ μοιρολατρίας, ἀποθέωσης τοῦ παρελθόντος καὶ θεολογικῆς ἀπομόνωσης.

Κατανοήθηκε ἡ σημασία τῆς ἀνοικτότητας σὲ νέα σχήματα καὶ μορφές, σύστοιχες, πλεόν, καὶ συμβατὲς μὲ τὴν περιρρέουσα κάθε φορὰ ἀτμόσφαιρα. Τὸ παράδειγμα στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὰ προβλήματα καὶ τὶς ἀνάγκες πού ἀντιμετωπίζει ἡ σύγχρονη ἱεραποστολή. Ἡ συζήτηση ἔφτασε μέχρι τὸν προβληματισμὸ γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν ἑλληνικῶν φιλοσοφικῶν κατηγοριῶν στὴ θεολογία μέσα σ' ἓναν μετὰ-ἑλληνικὸ κόσμον, ὁ ὁποῖος ὀλοένα καὶ λιγότερο τὶς κατανοεῖ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ θέσις τοῦ Φλωρόφσκυ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς αἰώνιας κατηγορίας σκέψης στὸν Χριστιανισμὸ δέχθηκε ἰσχυρὴ κριτική.

Τέλος, ἓνα ἀκόμη ζήτημα πού ἀποκαλύπτει ἀνάγλυφα τόσο τὶς ἀδυναμίες θεώρησης τῆς πατερικῆς θεολογίας ὡς αὐθεντίας ὅσο καὶ τὴ συναφειακὴ πραγματικότητά της εἶναι ὁ πατριαρχικὸς χαρακτῆρας της, ὁ ὁποῖος ἐμφαίνεται στὶς ἀπόψεις τῶν Πατέρων γιὰ τὸ ἄλλο φύλον. Τὰ προβλήματα τῆς πατερικῆς θεολογίας σὸ σημεῖο αὐτὸ, ὅπως τὰ ἀποκάλυψε ἡ *φεμινιστικὴ θεολο-*

γία, ξεπερνούν τον πολιτισμικό-συναφειακό χαρακτήρα, αγγίζοντας προβλήματα ανθρωπολογίας, ένότητας και συνολικής καταξίωσης της ανθρώπινης φύσης, ανάδειξης δια του χριστολογικού γεγονότος της προσωπικής αξίας και ετερότητας της γυναίκας.

Όπως, όμως, είναι φυσικό, η αξία αλλά και η ριζοσπαστικότητα της εν λόγω θεματικής ανέδειξαν και μία σειρά προβλημάτων, τα όποια προέρχονται είτε από την απόλυτη χρήση της συναφειας είτε από τον έντονο θεολογικό φιλελευθερισμό και την έντονη αδημονία αλλαγής παραδείγματος στη θεολογία. Κάποια από αυτά έντελως επιγραμματικά θα επισημάνουμε παρακάτω.

Κατ' αρχήν, η κίνηση επιστροφής στους Πατέρες, δηλαδή, στις πηγές της θεολογίας (ressourcement), είναι μία κίνηση που χαρακτήρισε σύνολη την ευρωπαϊκή θεολογία (ορθόδοξη, ρωμαιοκαθολική και, εν μέρει, προτεσταντική) κατά τον 20° αιώνα. Κατά συνέπεια, μήπως δέν είναι καθαυτή η κίνηση επιστροφής στις πηγές και τη θεολογία των Πατέρων που δημιουργεί προβλήματα, αλλά ο τρόπος που η θεολογία αυτή κατανοείται και ερμηνεύεται στο έκασοτε παρόν; Ἐκόμη και η νεοπατερική σύνθεση του π. Γεωργίου Φλωρόφσκυ είχε μία δυναμική σύνθεσης και προόδου της θεολογίας, ρητά διατυπωμένη ως πρόθεση από τον ίδιο και αναγνωρισμένη ως πύχη της δίσημης ανάγνωσης της από το συνέδριο.

Το μεγάλο όμως πρόβλημα βρίσκεται στη σύνδεση της θεολογίας της συναφειας με την λεγόμενη μετά-πατερική θεολογία. Χρειάζεται, εν πρώτοις, ένα ξεκαθάρισμα των όρων. Τί έννοοῦμε με τους όρους αυτούς; Καθώς υπαινιχθήκαμε παραπάνω, ο όρος θεολογία της συναφειας έχει μίαν «ασθενή» και μίαν «ίσχυρή» σημαντική. Ἡ ασθενής, προφανώς κατανοεί τον όρο ως ανάγκη συντονισμού της ορθόδοξης θεολογίας με την επικαιρότητα και τα προβλήματά της σε κάθε εποχή. Ὡς απαίτηση να αντιλαμβάνεται η θεολογία τα μηνύματα των καιρῶν και να προσαρμόζει τη γλώσσα και το λόγο της σ' αυτά. Με την ισχυρή έκδοχή της συναφειακότητας αντιλαμβανόμαστε, προφανώς, τη θεολογία αυστηρά επικαιρική, απόλυτα και έξαντλητικά προσαρμοσμένη στο χρόνο και στον τόπο που τη διαμόρφωσε, με προτάσεις και απαντήσεις που άφοροῦν αποκλειστικά στα προβλήματα της εποχής της. Ἐνας τέτοιος απόλυτος θεολογικός σχετικισμός –που δέν απορρίφθηκε ρητά από το συνέδριο– άδικει την έννοια της συναφειακότητας και θέτει επιτακτικά ζήτημα όρίων στον τρόπο του θεολογείν και στον θεολογικό μας φιλελευθερισμό. Συναφειακή κατανόηση έχουν, για παράδειγμα, ο Όμηρος, ο Πλάτωνας, ο Ἄριστοτέλης, αλλά και ο Βολταίρος, ο Diderot, άκόμη και ο Kant. Αυτό σημαίνει ότι δέν έχουν κανένα μήνυμα και, ως εκ τούτου, καμιά αξία για την εποχή μας; Ἡ

δὲ κατανόηση τῆς μετὰ-πατερικῆς περιόδου τῆς θεολογίας εἶναι ἐξίσου προβληματική, διότι ἡ πρόθεση «μετὰ» στὸν ὄρο, κατανοεῖται ὡς ἓνα τέλος, ὡς ἓνα ξεπέραςμα, ὡς ἓνα «κλείσιμο» τῆς πατερικῆς περιόδου. Ἡ πατερικὴ θεολογία, λοιπόν, ἔκλεισε τὸν κύκλο της καὶ τελματώθηκε; Ἡ πατερικὴ περίοδος τελείωσε; Κάτι τέτοιο, ὅμως, θὰ σήμαινε παύση τῆς ἐπενέργειας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὴν Ἐκκλησία; Γι' αὐτὸ καὶ γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ πατερικὴ περίοδος δὲν ἔχει πάψει καὶ οὔτε πρόκειται νὰ πάψει. Ἀλλά, τί μπορεῖ νὰ σημαίνει, ἔστω καὶ ὑποθετικά, τὸ «κλείσιμο» τῆς πατερικῆς περιόδου; Φτάνει μέχρι τὴ σχετικοποίηση τῶν δογματικῶν ἀληθειῶν πὺ ἀυτὴ ἐκφράζει; Ὡς ἐκ τούτου, ἡ *σύνδεση συναφειακότητας καὶ μετα-πατερικῆς θεολογίας εἶναι πολὺ ἀδύναμη*, ἐκτὸς ἂν ἐκλάβουμε τὴ συναφειακότητα στὴν ἰσχυρὴ καὶ ἀπόλυτη ἐκδοχὴ της, μὲ τίμημα ἓναν θεολογικὸ σχετικισμὸ πὺ ἀγγίζει σαφῶς καὶ τὰ δόγματα!

Τὴν ἴδια ἀμφισβησία παρουσιάζουν καὶ οἱ νύξεις τοῦ συνεδρίου περὶ ὑπέρβασης τῆς Παράδοσης καὶ τῆς «αὐθεντίας» τῶν Πατέρων. Ἀναφορικὰ πρὸς τὴν τελευταία, ἐξ ὅσων γνωρίζουμε, δὲν ὑπάρχει καμιά τέτοια διδασκαλία. Ὑπάρχει μόνον ὁ εὐδιάκριτος συντονισμὸς τοῦ πνεύματος καὶ ὄχι τοῦ γράμματος τῆς διδασκαλίας τους μὲ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἀλήθεια τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου ἐν Χριστῷ. Διότι ὁ πανθομολογούμενος πλουραλισμὸς καὶ ἡ πολυφωνία τῶν Πατέρων δὲν ἀναιροῦν τὶς ἀξιοθαύμαστες – ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη του τὴν εὐρύτητα τῆς πατερικῆς περιόδου – κεντρικὲς τους διήκουσες. Σχετικὰ μὲ τὴν Παράδοση θὰ χρειαστεῖ νὰ διακρίνουμε μεταξὺ τῶν στοιχείων της, ποιά ἀπὸ αὐτὰ μποροῦν νὰ ὑπερβαθοῦν καὶ ποιά ὄχι. Ποιά ἀπὸ αὐτὰ συνιστοῦν καθαρὰ θεολογικοὺς συντελεστὲς καὶ ποιά ἀποτελοῦν καθαρὰ ἱστορικὰ καὶ πολιτισμικὰ στοιχεῖα. Ἡ γλῶσσα, ἡ ὀρολογία, ἡ δυνατότητα τῆς μετάφρασης τῶν βιβλικῶν καὶ λειτουργικῶν κειμένων, οἱ λειτουργικὲς μορφές, τὰ Τυπικά, τὰ ἔθιμικὰ καὶ πολιτισμικὰ στοιχεῖα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς (ἀμφίεση κλήρου, λειτουργικὰ ἔθιμα, τέμπλο κ.ἄ.) εἶναι, προφανῶς, ὑπερβάσιμα. Στοιχεῖα, ὅμως, τῆς Παράδοσης ὅπως ἡ προσευχή, ἡ μετάνοια, ἡ νηστεία, ὁ ἀγῶνας κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν παθῶν, ἡ ἐμπειρία τῆς χάριτος καὶ τῆς θέωσης, τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι στοιχεῖα πὺ μποροῦν νὰ ὑπερβαθοῦν; Τὴν ἴδια ἀμνηχανία προκαλεῖ ἡ ἀμφισβήτηση τῆς «αὐθεντίας» τῶν Συνόδων μὲ τὸ πρόσχημα τῶν αὐτοκρατορικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ παρεμβάσεων. Ἄν καὶ ἡ ἄποψη αὐτὴ δὲν εἶναι ἱστορικὰ ἀκριβὴς (ἰδιαίτερος ἂν μετρήσει κανεὶς τὰ ἀντίθετα αὐτοκρατορικὰ ἐνδιαφέροντα), ἐγείρει γιὰ ἀκόμη μία φορὰ ζητήματα ὀρίων τῆς συναφειακότητας.

Ἐπιπλέον, ἡ πατερικὴ θεολογία σαφῶς καὶ δὲν εἶναι μετα-βιβλική. Ἀντίθετα, ἀποτελεῖ ὑπομνηματισμὸ καὶ ἐρμηνεία, ἄλλοτε ὑπερβολικὴ (π.χ. οἱ αὐθαιρεσίες πυχῶν τῆς ἀλληγορίας), ἄλλοτε κριτικὴ (π.χ. ἡ ἀμφισβήτηση τῆς πατρότητας τῆς «πρὸς Ἑβραίους» ἀπὸ τὴν πρόωπη πατερικὴ περίοδο) τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Πρόκειται, ἀσφαλῶς, γιὰ μία *συγκεκριμένη* καὶ *στοχευμένη* ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, προφανῶς σὲ ἀπόσταση ἀπὸ ἀκραῖες πυχὲς καὶ τάσεις τῆς σύγχρονης βιβλικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία, ἐντούτοις, δὲν παύει νὰ εἶναι ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀπόσταση μεταξὺ πατερικῆς θεολογίας καὶ σύγχρονης βιβλικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησία ἐπιφυλακτικὴ στὴν πλήρη οἰκειοποίηση καὶ σύνθεση τοῦ συνόλου τῶν πορισμάτων τῆς μοντέρνας ἐρμηνευτικῆς, δημιουργώντας καὶ τὴν ἀνάλογη σύγχυση.

Ὁ κόσμος μας εἶναι σαφῶς μετα-ἑλληνικός. Καὶ τὰ προφανῆ δὲν χρειάζονται ἐπιχειρήματα. *Εἶναι ὅμως, σίγουρα, καὶ μετα-ὄντολογικός*. Τίποτε δὲν μᾶς ὀδηγεῖ σὲ μία τέτοια κατεύθυνση. Ἀπὸ τὸν Hegel καὶ τὸν Kant, μέχρι τὸν Heidegger, τὸν Buber, τὸν Levinas, τὸν Marion, τὸν Derrida καὶ τὸν Kearney, ἡ ὄντολογία προβάλλει κυρίαρχη στὸν πυρῆνα τοῦ μεγαλύτερου, ἴσως, μέρους τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας. Σίγουρα, ἡ ὄντολογία αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ ἀρχαιοελληνικὴ καὶ σίγουρα ἡ ὄντολογία τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας δὲν εἶναι ἀναγκαῖα μεσαιωνικὰ σχολαστικὴ, μεταφυσικὴ ἢ ὑπερβατικὴ. Εἶναι, ὅμως, ὄντολογία, δηλαδή, σύγχρονη ἀνάγκη γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ κόσμου, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν πραγμάτων. Σύγχρονη ἐρμηνεία καὶ κατανόηση τῆς σημασίας τοῦ εἶναι καὶ τῆς ὑπαρξῆς. Ἄλλωστε, οὔτε οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἀντιπροσωπεύουν μία «ὀδὸ διαφυγῆς» ἀπὸ τὴν ὄντολογία. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα. Θὰ ξεφεύγαμε πολὺ μὲ μίαν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ ζητήματος, ὥστόσο, δὲν μποροῦμε νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε ὅτι καὶ ἡ ἴδια ἡ μοντέρνα φυσικὴ ἐπιστῆμη στὶς πλέον πρωτοποριακὲς τῆς θεωρίας συνιστᾷ σαφῶς ὄντολογία, ἡ ὁποία, σχεδὸν πάντοτε παρουσιάζει τὴν τάση νὰ μετατρέπεται σὲ μεταφυσικὴ, καθιστώντας τὰ ὅρια μεταξὺ φυσικῆς καὶ μεταφυσικῆς δυσδιάκριτα. Ὅπωςδήποτε, δὲν πρόκειται γιὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ ὄντολογία, πρόκειται, ὅμως, γιὰ ὄντολογία. Ἐπιπλέον, ἡ πληθώρα τῶν τάσεων καὶ θέσεων τῆς σύγχρονης φιλοσοφίας, παρ' ὅλες τὶς ἀξιοσημείωτες παρατηρήσεις τῆς, δὲ φαίνεται, ἀκόμη καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς «ἐρρασιοντικῆς μεθόδου», νὰ προσφέρει τὸ πλαίσιο καὶ τὰ ἐργαλεῖα δημιουργίας τῆς θεολογίας ἐκείνης, πού θὰ ὑπερβεῖ τὶς ἑλληνικὲς φιλοσοφικὲς κατηγορίες. Ὑπάρχει, βέβαια, καὶ ὁ λεγόμενος narrative criticism ἢ narratology, θεωρία ἡ ὁποία προσπαθεῖ νὰ ὑποκαταστήσει τὴ φιλοσοφία ὡς κυρίαρχη ἐρμηνευτικὴ μὲ τὴ θεωρία τῶν ἀφηγήσεων καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν προσεγγίσεων

τους, ὑπενδεδυμένα σὴν περίπτωσι τῆς θεολογίας μὲ τὴν ἠθικὴ τῆς εὐθύνης καὶ ἱκανὰ βιβλικὰ στοιχεῖα. Ἡ φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ αὐτὴ κριτικὴ, ἀπότοκος τοῦ στρουκτουραλισμοῦ, μολονότι προσέφερε πλῆθος νέων προσεγγίσεων καὶ σημασιῶν, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴ βιβλικὴ ἐρμηνευτικὴ, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀδύνατο νὰ ὑποκαταστήσει τὸ σύνολο τοῦ θεολογεῖν, τὴν ἀνάγκη ἔκφρασις τῆς ἐμπειρίας τῶν σχέσεων Θεοῦ, κόσμου καὶ ἀνθρώπου στὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Σαφῶς καὶ ἡ ἔκφραστικὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐπ’ ἀπειρον προσδιορισμένη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Σαφῶς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἀποτελεῖ αἰώνια κατηγορία τῆς χριστιανικῆς ὑπάρξεως. Γιὰ νὰ ξεπεραστεῖ, ὅμως, χρειάζεται μία, κατὰ τὸ δυνατόν, ἄρτια ἐπεξεργασμένη καὶ λειτουργικὴ *ἀντιπρόταση-ἀντιπαράδειγμα*, πὸν νὰ ἀντιπροσωπεύει μὲ ἴση ἐπάρκεια τόσο τὶς σύγχρονες ἀνάγκες ὅσο καὶ τὴν ἀνάγκη ἔκφρασις τῆς διαχρονικῆς σωτηριώδους ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας στὸ σήμερον. Μία ἀντιπρόταση τὴν ὁποία σήμερον δὲν ἔχουμε, καὶ τὴν ὁποία πρέπει, ὅμως, νὰ ἔχουμε πάντοτε τὴν ἐτοιμότητα νὰ τὴν ἀναγνωρίσουμε καὶ κριτικὰ νὰ τὴν ἀποδεχθοῦμε, ὅταν τυχὸν ὑπάρξει. Μία ἀντιπρόταση, τῆς ὁποίας ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀναζήτησός της τέθηκε στὸ συνέδριο αὐτὸ ὡς πρωτόλειο ἔρευνα καὶ προβληματισμοῦ, μακριὰ ἀπὸ συντηρητικὰ καὶ φιλελεύθερα προκαταλήψεις, ἀπὸ μονομέρειες καὶ ἀγκυλώσεις, μὲ μόνη προσδοκία τὴ γόνιμη καὶ ἀπελευθερωτικὴ παρουσία τῆς θεολογίας στὸ ἀπαιτητικὸ παρὸν καὶ στὸ ἀκόμη ἀπαιτητικότερον μέλλον.